

Основни измерения на човешкия капитал в селските райони на Полша в първите години след присъединяването към ЕС

Д-р инж. АГНИЕШКА ВЖОХАЛСКА
Институт по икономика на земеделието и хранителната промишленост – Национален изследователски институт – Варшава, Полша
E-mail: wrzochalska@ierigz.waw.pl

Резюме: Човешкият капитал обикновено е отъждествяван със специфичните качества на хората. Към тези качества се отнасят формалната квалификация (нивото на образование), способностите, здравословното състояние, жизнената енергия и цивилизационната компетентност. В съвременните условия, когато човешкият капитал има все по-голямо значение в процесите на развитие в икономиката, образователната активност на хората¹ играе все по-голяма роля както в общественото преустройство, така и за отделния индивид, определяйки шансовете на личността на пазара на работната сила, а също и удовлетворявайки нейните професионални и културни aspirations.

Ключови думи: образователно равнище, образователна активност, население, селски райони

Увод

Земеделският стопанин е едновременно и предприемач, и изпълнител. Ръководенето на стопанството изисква познания и способности в много области и различно ниво на квалификация. Стопанинът ръководи собственото стопанство, като се базира най-често на теоретични знания, получени в училище, на практични познания от своите родители и селското обкръжение (чрез наблюдаване на изпълнението на конкретни селскостопански дейности) и на способностите, които получава чрез собствения си опит при включването на нови дейности в стопанството.

Прилагането на механизмите на Общата сел-

¹Под понятието образователна активност се разбира участието на децата и младежта, както и на хора на възраст над 18 години в различни форми на образование.

скостопанска политика (ОСП) на Европейския съюз в Полша означава за земеделските производители спазване на нови изисквания за селскостопанското производство. Засилва се потребността от нови знания и способности, необходими за планирането и модернизирването на земеделските стопанства, а също и за кандидатстването и усвояването на средствата по мерките за подпомагане на доходите и за опазване на околната среда.

В тази статия се анализират равнището на образование, а също и определени проблеми, засягащи способностите и компетентността на живеещите в селските райони на Полша в първите години след присъединяването към ЕС. Анализът цели да се идентифицират разликите в образователното равнище и в образователната активност на селското и градското население от гледна точка на подготовката им за труд при съвременните условия. Изследването се базира на информация от: общата статистика на Главното статистическо управление за периода 2000–2011 г.; анкети на Института по икономика на селското стопанство и хранителната промишленост 2000 г., 2005 г.; "Диагноза на обществото 2007 - Условия и качество на живот на поляците" за 2005, 2007, 2009 г. [C z a p i ń s k i, P a n e k, 2009].

Образователно равнище на населението

Основа на образованието е училищното обучение. Между селските и градските райони от години има значителни диспропорции в образователното равнище на населението, макар че както в селата, така и в градовете амбициите за повишаване на образованието нарастват. До 2009 г. включително ежегодно в селските райони относителният дял на лицата със средно и високо образователно равнище е почти два пъти по-малък от този в градовете.

За същия период дялът на лицата с висше образование в селата е почти три пъти по-малък от този в градовете (табл. 1).

Анализът на данните от Института по икономика на селското стопанство и хранителната промишленост показва, че главните фактори, които влияят върху нарастването на образователната активност на селската младеж, са професионалните планове, свързани с работа в неселскостопанските сектори на икономиката в селските райони, в близките градове или в чужбина.

Положителните промени в образователното равнище се отчитат както в групата на селските жени, така и в тази на селските мъже (табл. 2).

Таблица 1

Table 1

Образователно равнище на населението (на възраст 13 и повече години) в периода 2002-2009 г. по местожителство
The level of education of the population (aged 13 and more) in the years 2002-2009 according to place of residence

Години Years	Висше Higher	Средно общообразователно Secondary	Средно професионално- но-техническо Basic vocational education	Гимназиално Lower-secondary	Основно Primary
	%				
Град/Urban					
2002	13,7	38,5	21,1	x	22,2
2004	17,5	38,0	21,3	4,4	16,8
2007	22,1	38,3	20,4	4,6	14,6
2009	24,0	38,4	20,0	4,5	13,1
Село/Rural					
2002	4,3	22,4	29,2	x	38,3
2004	5,4	24,5	29,4	5,8	31,9
2007	7,0	25,1	28,5	6,3	28,2
2009	8,1	26,0	29,0	6,5	26,5

Източник: Собствени изчисления въз основа на Демографските годишници на Главно статистическо управление 2005-2010 г.

Source: Own calculations based on Demographic Yearbooks, GUS 2005-2010

Анкетните проучвания, проведени в Института по икономика на селското стопанство и хранителната промишленост, показват, че няма съществени различия в образователното равнище на земеделските и неземеделските домакинства².

Ниското равнище на училищното образование обаче продължава да е елемент на маргинализация при селското население.

Неблагоприятните за селското население различия изпъкват при най-малките деца - 3-5-годишните (табл. 3). От гледна точка на психологията и педагогиката натрупаните в тази възраст познания и навици се отразяват най-силно на личността в зряла възраст. По-късното включване на селските деца в образователни схеми е резултат и от липсата на традиция в селските общности - малките деца да се дават на детска градина. Повечето майки са ангажирани с работа главно в домашното стопанство. Селските семейства много често са многодетни. Поради горните

обстоятелства отглеждането на най-малките деца в домашна среда не е трудно и не представлява проблем за преобладаващата част от майките.

От една страна е необходимо стимулиране на семействата чрез подобряване на достъпа до образователни институции (ясли, детски градини, клубове за малчуганите и т.н.) за най-ранната възрастова група в селските райони, а от друга страна преодоляването на известни стереотипи, свързани преди всичко с традицията в селските общности, децата от предучилищните възрастови групи да бъдат отглеждани в домашна среда.

Образователна активност на селското население

В Полша, както и в другите европейски страни, акцентът е върху образованието на населението в училищна възраст. Но в променящата се действителност, настъпващата глобализация и развитието на науката и техниката, съвременните общества трябва да акцентират и да създават условия за продължаващо обучение на възрастните.

Понятието „непрекъснато образование“ насочва вниманието към времето – образование през целия живот, било то непрестанно, било в опре-

²В изследването за неземеделски домакинства се приемат домакинствата, които притежават по-малко от 1 ха обработваема земя, за земеделски домакинства се приемат домакинствата, които притежават повече от 1 ха обработваема земя.

Таблица 2

Table 2

Образователно равнище на селското население (13 и повече навършени години)
през 2002-2009 г. по пол

The level of education of rural population (aged 13 and more) in the years 2002-2009 according to gender

Години Years	Висше Higher	Средно общообразователно Secondary	Средно професионално- техническо Basic vocational education	Гимназиално Lower-secondary	Основно Primary
	%				
Мъже/Male					
2002	3,6	18,9	37,1	x	36,2
2004	4,7	21,7	37,2	5,9	29,4
2007	5,7	22,8	35,7	6,6	25,5
2009	6,5	24,0	35,2	7,0	24,0
Жени/Female					
2002	5,1	25,8	21,5	x	40,4
2004	6,1	27,2	21,6	5,7	34,4
2007	8,1	27,0	22,0	6,0	31,0
2009	9,4	27,5	22,1	6,1	30,0

Източник: Собствени изчисления на основата на Демографските годишници на Главно статистическо управление 2005-2010 г.

Source: Own calculations based on Demographic Yearbooks, GUS 2005-2010

делени периоди. Образованието на възрастните може да се осъществи под различни форми. Към тях спадат: формалното образование, което се реализира в официалните институции за образование и обучение, и крайният му резултат са признатите дипломи и удостоверения за квалификации; неформалното образование, което се реализира паралелно с основните образователни и квалификационни системи, и е независимо от съдържанието, равнището и методите. То има за цел както продължение или допълване на придобитото по-рано образование в училищата и университетите, така също и практическо обучение.

Благодарение на непрекъснатото образование, хората приемани за възрастни от обществото, към което принадлежат, развиват своите способности, обогатяват знанията си, усъвършенстват техническата си и професионална квалификация или добиват нова професия. Често в резултат на непрекъснатото образование се променят социалният статус и поведението на обхванатите лица, тяхното участие в развитието на обществения, икономическия и културния живот.

Нарастването на относителния дял на лицата, ползващи образователни услуги във възрастовата група 25-29 години, се дължи на нарастването на

образователната активност на жителите на градовете (особено на големите градове). Засилването на образователната активност на населението в големите градове води до увеличаване на дистанцията между образователните равнища на населението от големите градове, от една страна, и населението на селата и малките градове, от друга страна.

В следващата възрастова група (т.е. на лицата на възраст 30-39 години) в периода 2000-2009 г. се запазва ниската образователна активност, измерена в предишни периоди. Още по-устойчива е липсата на желание за ползване на образователни услуги на лицата над 39-годишна възраст. Положителен сигнал, що се отнася до непрекъснатото образование, е увеличаването на относителния дял на образователно активните лица във възрастовата група 25-29 години, както и в по-високите възрастови групи. Обезпокояваща е обаче устойчивата разлика в образователната активност на селското и градското население.

Сред лицата над 24 години в изследвания период е отбелязано нарастване на значението на образователните услуги на извънучилищната система³, организирани под формата на курсове и други форми на обучение, както на работното

Таблица 3

Table 3

Брой деца в детските градини на 1 000 души от населението в съответната възрастова група
Preschool education of children in kindergartens per 1000 in specific age groups

Възраст/Age	2000/2001	2005/2006	2008/2009	2009/2010	2010/2011
Общо/Total					
3-6 г.	500	556	631	673	699
3-5 г.	327	410	527	597	646
6 г.	972	976	945	912	867
Град/Urban					
3-6 г.	644	725	808	838	875
3-5 г.	536	640	764	815	877
Село/Rural					
3-6 г.	350	380	439	494	534
3-5 г.	149	167	264	356	424

Източник: Собствени изчисления въз основа на информацията от Статистически годишник, Главно статистическо управление 2010 г., Малък статистически годишник, 2011 г.

Source: Own calculations, Statistical Yearbook of Poland, GUS 2010, Concise Statistical Yearbook GUS, 2011

Таблица 4

Table 4

Членове на домакинствата, ползвали формални и неформални образователни услуги по възрастови групи и местоживеене, 2000-2009 г., %

The percentage of people in households receiving school and non-school educational services according age groups and place of residence, 2000-2009, %

Година /Years	Възрастови групи/age groups			
	20 - 24 г. 20 - 24 years	25 - 29 г. 25 - 29 years	30 - 39 г. 30 - 39 years	Над 39 г. Above 39 years
Градове/ Urban				
2000	61,1 - 45,8	16,7 - 8,5	4,7- 1,9	0,5-1,3
2009	83,0- 58,0	28,7 - 16,4	7,5 - 6,9	2,7 - 1,5
Села /Rural				
2000	26,0	7,1	0,3	0,3
2005	50,8	8,9	1,8	0,9
2009	47,6	11,4	3,8	0,9

Източник: Изчисления въз основа на: "Диагноза на обществото 2007 - Условия и качество на живот на поляците" под ред. на Й. Чапински и Т. Панек, Съвет за обществен мониторинг, Варшава, 2009 г.

Source: Based on: Social Diagnosis 2007, Objective and Subjective Quality of Life in Poland, ed. J. Czapiński, T. Panek, The Council For Social Monitoring, Warsaw, 2009

³С развитието на пазара на образователни услуги слабо намалява значението на държавните училища и висши учебни заведения в образованието на възрастните лица. През последните четири години в Полша действа Европейският социален фонд, по линия на който е финансирана значителна част от образователните услуги за възрастни, реализирани най-често от неправителствени организации.

място, така и извън него.

Като цяло обаче извънучилищната система на образование е субект с малка роля на пазара на образователни услуги. През 2009 г. от този тип образование са се възползвали едва 7,5% от лицата на възраст 25-29 г. и 31% от лицата на възраст 30-39 години.

Таблица 5

Table 5

Относителен дял на населението на възраст 16-74 години, което ползва компютър и интернет в периода 2005-2009 г. по местоживееене

The percentage of people aged 16-74 using computers and the Internet in the years 2005-2009

	2005		2008		2009	
	Град Urban	Село Rural	Град Urban	Село Rural	Град Urban	Село Rural
Лица, ползващи понякога компютър People who ever use a computer	61,3	42,6	66,7	50,7	71,2	57,0
Лица, ползващи понякога Интернет People who ever use the Internet	49,6	29,5	59,7	39,3	67,4	51,1

Източник: Малък статистически годишник за 2009, 2010, 2011 г.

Source: Own calculations, Statistical Yearbook of Poland, GUS 2009, 2010, 2011

Таблица 6

Table 6

Относителен дял на населението на възраст 16-74 години, ползвало компютър и интернет в периода 2005–2010, според целта на ползване

The percentage of people aged 16-74 using computers and the Internet in the years 2005-2010 according to the purpose of use

Цел на ползването The purpose of use	2005		2008		2010	
	Град Urban	Село Rural	Град Urban	Село Rural	Град Urban	Село Rural
Изпращане, получаване на електронна поща Sending, receiving e-mail	31	13	46	24	55	36
Участие в чатове, дискуссионни форуми Chat, discussion forums	18	11	36	21	46	35
Търсене на информация за стоки и услуги Searching for information on goods or services	23	10	39	22	44	31
Покупка на стоки, услуги/ Purchasing goods and services	8	2	16	7	24	14
Слушане на радио и гледане на TV, през интернет/ Listening to the radio, watching TV over the Internet	8	3	21	13	25	17
Четене online, сваляне на файлове с вестници и списания/ Online reading, downloading files with newspapers and magazines	16	6	23	11	20	12
Търсене на здравна информация Searching for information concerning health	10	2	23	11	29	19
Ползване на банкови услуги/ Using banking services	8	2	23	7	32	14
Ползване на административни услуги Using public administration services	16	6	20	9	25	12

Източник: Малък статистически годишник за 2009, 2010, 2011

Source: Own calculations, Statistical Yearbook of Poland, GUS 2009, 2010, 2011

Интересно е да се отбележи, че 53% от лицата, включени в извънучилищните форми на образователни услуги, имат висше образование, а 35% – средно и гимназиално, което свидетелства

за големи различия в образователната активност на възрастните лица с различен образователен статус.

Това се потвърждава и от сравнението със

страните от Западна Европа, от което се вижда, че Полша има най-ниски показатели за назначаване на работа на лица от възрастовата група 55-64 години - резултат от пасивността на образованието, т.е. от липсата на адекватни и актуални знания и умения за участие в икономическия и социален живот.

Очертава се необходимост от повишаване квалификацията на лицата на 30 и повече години, особено в селските райони, тъй като те имат пред себе си относително дълъг период на професионална активност, при ограничени възможности на образователна активност.

Колко важно е нивото на образование за конкурентоспособността на селското население и как то влияе върху развитието на селските райони свидетелства фактът, че по програмите на Общата селскостопанска политика, които са изисквали активност на бенефициентите, са получили средства главно земеделските стопани с най-високо ниво на образование и тези, които са ползвали консултантски услуги.

Цивилизационна компетентност

През последните пет години се наблюдава нарастване на относителния дял на лицата, ползващи компютър и интернет, както в градовете, така и на село (табл. 5). Компютърът и интернетът се ползват не само за развлечение, но преди всичко за получаване и изпращане на електронна поща, търсене на информация за стоки и услуги, покупки на стоки и услуги или търсене на информация, отнасяща се до здравето (табл. 6).

Нараства относителният дял на лицата, живеещи на село, които знаят чужди езици. Например през 2007 г. 24,4% от жителите на селата са знаели активно и пасивно английски език, 17,2% - немски език, а 41% - руски език. Сравнено с 2005 г., при изброените езици, относителният дял на лицата, които са обявили, че ползват чужди езици, е нараснал с два процента. Въпреки това все още се запазва разликата, в сравнение с градските жители, при който относителният дял на знаещите чужди езици е двукратно по-висок.

Заклучение

Въпреки че в последните години са отбелязани положителни промени, като двукратното нарастване на относителния дял на лицата с висше образование, живеещи в селските райони, разликите в образователното равнище и образо-

вателната активност между селските и градските жители все още са значителни. В града темпът на нарастване на относителния дял на лицата от възрастовата група 20-24 години, продължаващи образованието си, е по-висок и това способства за увеличаването на неблагоприятните за селските райони разлики в образователната структура на населението.

Слабото включване в образователни схеми на лицата от следучилищните възрастови групи е фактор, който маргинализира селското население на пазара на труда. В последните години се забелязват положителни промени, свързани с образованието на възрастните, макар процесът за усъвършенстване квалификацията на възрастните да се ограничава до лицата с висок образователен статус и да има относително малък обхват.

Селското население, както и цялото общество, трябва да разбира необходимостта и да е готово за професионална мобилизация, нерядко за неколкостепенна смяна на професията или профила на работа, а също така и за постоянно повишаване на квалификацията, която е прекалено скромна, за да способства за професионално издигане или за голяма икономическа активност.

Като се вземе пред вид оценката на нивото на образование и на квалификационното равнище на селското население, може да се направи изводът, че подготовката за реализация в съвременното общество и на съвременния пазар на труда на хората в мобилна възраст е недостатъчна. Следователно увеличаването на шансовете за работа на селското население изисква специални действия, насочени към повишаване на конкурентоспособността му на пазара на труда.

ЛИТЕРАТУРА

Czapiński, T. Panek. Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków, pod red. J., Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa, 2009.

Dudek, M., Wrzochalska A., Zwoliński Ł. Uwarunkowania społeczne w rozwoju obszarów wiejskich po akcesji do UE. Synteza badań 2005-2009, Raport nr 168 PW, IERiGŻ-PIB, Warszawa, 2009.

Wrzochalska, A. Edukacja jako czynnik warunkujący poprawę sytuacji ludności wiejskiej na rynku pracy, [w]: Ekonomiczno-społeczne problemy rozwoju zrównoważonego, t. II, Wydział Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej AR w Szczecinie, Szczecin, 2007.

Wrzochalska, A., M. Dudek. Changes in the quality of human capital in rural areas in Poland", [w]: Diversity and

inequality in rural Europe - the Bulgarian case, compiled by Galina Koleva, Bulgaria Rustikana, Institute for the Study of Societies and Knowledge at the Bulgarian Academy of Sciences, Bulgarian Sociological Association – RC Rural Sociology, Union of Scientists in Bulgaria – Social Sciences Section, Trojan, 2011.

Selected determinants of human capital in rural areas in Poland during the first years after the accession to the EU

A. WZHOCHALSKA

Institute of Agriculture and Food Economics – National Research Institute – Warsaw, Poland

(Summary)

Human capital is usually identified with the features of people. These include formal qualifications (the level

of education), skills, state of health, vital energy, and civilisational competences. In current conditions, as human capital is gaining in importance as an originator of development processes in the economy, the educational activity of the population¹ plays an increasingly significant role, both at the level of general transformations and at the individual level determining the chances of an individual to succeed on the labour market and to fulfill the professional and cultural aspirations.

Key words: education, level of education, population, rural areas

Статията е постъпила в редакцията на 21.IX.2011 г.